Tarix: Ha, haqiqatan ham atrof-muhitni muhofaza qilish borasidagi inson faoliyati uzoq o‘tmishga borib taqaladi. Hozirgi bosqichda genetik xilma-xillikni saqlab qolish uchun insoniyat tomonidan tabiatni muhofaza qilish tadbirlari keng miqyosda amalga oshirilmoqda. Ular tomonidan noyob turlarni ko‘paytiradigan maxsus markazlar tashkil qilinmoqda: genlar banki, qo‘riqxonalar, buyurtmaxonalar, botanika bog‘lari, zooparklar shular jumlasidandir.

Himoyachi: Haqiqatan ham kishilik jamiyati fanlarining turli jabhalarida ancha ilg‘or yutuqlarga erishgan bo‘lsa-da ko‘p jihatdan ekologik bilimsizdir. Shu sababli hozirgi davrning eng dolzarb muammolaridan biri aholining barcha tabaqalarida ekologik ta’lim-tarbiya tizimini tashkil qilishdir.

Ekologiya: Ekologiya – tirik organizmlarning ularni qamrab turgan atrof-muhit bilan o‘zaro aloqasi to‘g‘risidagi fan. Bu aloqalar juda murakkab, bir butun tizimni hosil qilib, u yerdagi hayot deb ataladi. Insoniyat ham ana shu hayotning bir qismidir. Inson 3 mln yildan beri ma’lum bo‘lgan yerdagi biologik turlardan biridir.

Sistematika: Bugun insoniyat shunday bir vaziyatga yetib keldiki, uning Yer sharida yashab qolish yoki yo‘q bo‘lib ketish masalasi dolzarb bo‘liq qoldi.

Himoyachi: Hurmatli sud raisi, mening himoyamdagi Insonga so‘z berishga ijozat bering.

Inson: Shuni yaxshi tushunamanki, men alohida shaxs sifatida biosferaning rivojlanish mevasi bo‘lgan insoniyatdan ajralib qola olmayman. Biosfera o‘z navbatida Yer sharining rivojlanishi natijasidir. Shunga muvofiq odamlar sayyoramiz haqida qayg‘urib, birinchi navbatda atrof-muhit ifloslanishini oldini olish, ifloslangan chiqindilar va oqimlarni tozalash, ulardan qayta foydalanishning samarali va xavfsiz yo‘llarini ishlab chiqish, tabiatning ifloslanish darajasini, uning insonga ta’sirini hamda inson xo‘jalik faoliyatining atrof-muhitga ta’sir darajasini aniqlash va baholash, insonlarni ekologik tarbiyalash, ularda ekologik madaniyatni rivojlantirish.

Men va’da beramanki, insoniyat tabiatga nisbatan munosabatini o‘zgartiradi, uning o‘ziga xosligi va betakrorligini, o‘zini uning kichik bir bo‘lagi ekanligini tushunadi.

Sudya: Marhamat sud maslahatchilari. Sizlarga hukm chiqarish uchun 3 daqiqa vaqt (ular maslahat qilib, yakuniy xulosani aytishadi).

Endi kelinglar, sud maslahatchilarining qanday qarorga kelishganini eshitaylik:

Sud maslahatchilarining xulosasi: Biz bu masalada shunday fikr bildiramiz: bizning moviy sayyoramizni ko‘pincha ulkan kosmik kemaga qiyoslashadi. U olamning cheksiz bo‘shliqlarida harakatlanadi. Insoniyat esa ana shu kemaning yo‘lovchilaridir. Lekin, kemamizda ko‘plab yechimini kutayotgan ekologik muammolar bor.

Sudya: Hukm chiqarildi. Inson aybdor, lekin u o‘zining xatolarini tuzatishi kerak. Sud jarayoni tugadi.

III. Dars yakuni: O‘qituvchi: Sud o‘z ishini tugatdi. Hukm chiqarildi. Sud maslahatchilari o‘rtaga tashlagan ko‘plab savollar ustida o‘ylashimiz, o‘z faoliyatimizni atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan tarzda olib borishimiz, bir so‘z bilan aytganda ekologik madaniyatli bo‘lishimiz zarur va bu bugungi kunning eng muhim talabidir.

Xulosa. Hayotiy vaziyatlarni modellashtirishga asoslangan o‘yinlar olingan bilimlar, egallangan ko‘nikma, malaka, kompetensiyalarning ahamiyatini oshiradi. O‘quvchilarning turli yangi vaziyatlarga tushishi bilimlarning integratsiyalashuviga, uning ijtimoiy tajribasini boyishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Bundan ko‘rinib turibdiki, geografiya ta’limida o‘yinlarni tashkil qilish hamda o‘tkazish umumiy va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot). – T.: «Moliya», 2003, 172-b
2. Maxmudov S.Y., Umaraliyeva M.A., Karimova G.K. Ilmiy pedagogik va o‘quv-metodik nashrlar orqali o‘qituvchilarda informatsion tahdidlarning oldini olish mexanizmi. -T.: 2017, 157-b.
3. Norboyev A. Geografiya ta’limida innovatsion pedagogik texnologiyalar. -T.: ”Lesson press”, 2017, 159-b.
4. Safarova R.G., Yusupova F.I., Sabirova N.S., To‘qsonova Z. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida modulli o‘qitish jarayonida pedagogik texnologiyalar bankidan foydalanish mexanizmlari. -T.: ”Tafakkur qanoti”, 2017.

REZYUME

Ushbu maqolada umumta’lim maktablarining yuqori sinflari geografiya darslarida “Inson faoliyati muhim ekologik omil sifatida” mavzusini o‘qitish misolida rolli o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malaka, hamda umumiy va fanga oid kompetensiyalarning shakllanishiga ijobiy ta’sir qilishi ko‘rsatib o‘tilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье на примере темы «Человеческие действия как основной фактор экологии» рассмотрено положительное влияние ролевых игр в формировании у учащихся старших классов знаний, умений и навыков, а также общих и предметных компетенций.

SUMMARY

In this article, the use of role-playing games in the teaching of "Human activity as an important environmental factor" in the lessons of geography in the upper grades of secondary schools has a positive effect on the formation of knowledge, skills, abilities and general and scientific competencies. shown to do.

ОЛИЙ ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МОЛЕКУЛЯР ФИЗИКАНИ КРЕДИТ–МОДУЛЬ АСОСИДА ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

Б.Ф.Избосаров – *физика-математика фанлари номзоди, профессор*
И.Р.Камолов – *техника фанлари номзоди, профессор*
С.С.Канатбаев – *доцент*
Навоий давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: олий таълим муассасалари, кредит-модуль тизими, физика, молекуляр физика, соат, мавзу, аудио, видео.
Ключевые слова: высшие учебные заведения, система кредит-модуль, физика, молекулярная физика, часы, тема, аудио, видео.
Key words: universities, credit module system, physics, molecular physics, clock, topic, audio, video.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 октябрдаги фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”га асосан мамлакатимиздаги 85% олий таълим муассасалари 2030 йилга қадар босқичма-босқич ўқитишнинг кредит-модуль тизимига ўтиши режалаштирилган. 2020-2021-ўқув йилидан 30 дан ортиқ олий таълим муассасалари ўқитишнинг кредит-модуль тизимига ўтди. Кредит дегани – бу олий таълимнинг маълум босқи-чида ушбу таълим даражасини қўлга киритиш мақсадида талаба томонидан узлуксиз равишда тўплаб бориладиган рамзий ўлчов бирлигидир. Бу бирлик талаба маълум миқдордаги ўқув юкламасини бажарганлиги, назорат натижа-ларини муваффақиятли тарзда эгаллаганлигини билдиради. Таълим йўналишлари ва мутахассисликларининг ўқув режаларида 30 соат ўқиш юкламаси 1 кредит этиб белгиланган. Модуль дегани –

бу маълум ўқиш натижаларига эришишга қаратилган, ўзининг баҳолаш мезонларига эга бўлган тизимли, узлуксиз ўқиш ва ўрганиш ҳаракатлари йиғиндиси. Модуль бир семестр давом этиши ёки бир неча соатни ўз ичига олган бўлади.

Кредит-модуль тизимининг асосий мақсади қуйидагилардан иборат:

- талабанинг қобилияти, билими, истеъдодини инобатга олган ҳолда уларга йўналтирилган таълим бериш тизимини яратиш;

- талабага таълим бериш, билимини баҳолашда адолатли тизим яратиш;

- талабаларнинг ўз йўналиши ва мутахассисликлари доирасида билим, кўникма ва малакасини ривожлантириш асосида унинг касбий мослашувчанлигига эришиш.

Физика-астрономия таълим йўналиши учун тасдиқланган намунавий ўқув режаси (2020 йил) да Умумий физика фани учун ажратилган умумий соатлар ҳажми – 1050 соатни ташкил этиб, 524 соати аудитория ва 526 соати мустақил таълим соатларидан иборат. Аудитория соатларининг 180 соати маъруза, 180 соати амалий, 164 соатини лаборатория машғулотлари ташкил этади. Физика курси эса механика, молекуляр физика, электромагнетизм, оптика ҳамда атом ва ядро физикаси бўлимларидан иборат.

Молекуляр физика бўлими учун жами ажратилган соатлар ҳажми – 240 соат, шундан 40 соати маъруза, 40 соати амалий, 40 соати лаборатория машғулотларига ва 120 соати талаба мустақил таълими учун ажратилган.

Молекуляр физика фанини кредит-модул асосида ўқитишда намунавий фан дастури асосида ишчи фан дастури (силлабус) ишлаб чиқилди. Фан дастурида кўрсатилган барча мавзулар 8 кредит-модулга ажратилди. Ҳар бир кредит-модулга 30 соатдан тақсимланди.

Навоий давлат педагогика институти Физика ва астрономия ўқитиш методикаси кафедраси профессор-ўқитувчилари томонидан молекуляр физика фанидан кредит-модуль асосида ўқитишда қуйидаги ўқув-методик материаллар тайёрланди.

1. Умумий физика курси учун намунавий фан дастури асосида ишчи фан дастури (силлабус) ишлаб чиқилди.

2. Ўқув-услубий мажмуа;

3. Дарслик ва ўқув қўлланмалар;

4. Ахборот ресурс маркази, талабаларга етарли даражада дарслик, ўқув қўлланмалар билан таъминлаган;

5. Амалий машғулотларни бажариш талабларига етарли даражада ишланмалар ва ўқув қўлланмалар билан таъминланган;

6. Лаборатория хоналари хозирги замон асбоб ва ускуналар билан жихозланган ҳамда дастурда кўрсатилган лаборатория ишларини бажаришга шароит яратилган;

7. Маъруза зали барча аудио-видео, яъни ўқитишнинг техник восита ва ускуналари билан жихозланган. Шу фанга оид кўргазмали дидактик қуроллар, тажриба ишларини намойиш қилиш учун барча шароитлар қилинган. Электрон доскада шу фанга оид тайёрланган электрон материаллар, дастурий ишланма, видеофильм кўрсатиш учун тайёрланган.

Молекуляр физика фанини 1-кредит модуль учун тайёрланган материаллар билан қисқача танишайлик.

Биринчи модулда маъруза машғулотларига 8 соат ажратилган, унга қуйидаги мавзулар киритилган: Молекуляр физика фанига кириш (2соат); Молекуляр-кинетик назария асослари (2 соат); Идеал газ қонунлари. Температура. Температурани ўлчаш. Термометрлар. Термометрик шкалалар. Идеал газнинг холат параметрлари (4 соат); ушбу мавзулар учун мазмуннинг қисқача баёнини қуйида келтирамиз:

Молекуляр физика фанини ўқитишдан мақсад ва вазифалар -талабаларга, яъни бўлажак физика фани ўқитувчисига зарур бўлган даражада молекуляр оламдаги системаларнинг турли агрегат холатлардаги физик ҳоссалари, ҳодисалари қонуниятлари тўғрисида тушунчалар бериш, олинган назарий билимларни амалиётда қўллай билиши бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришдан иборат.

Кириш қисмида модда молекуляр тузилишини назарий ва тажрибада тасдиқланишини ҳаётий мисоллар билан тушунтириш. Молекуляр физика фанининг ривожланиш тарихи ва унга ҳисса қўшган олимлар ишларини баён этиш. Молекуляр физика фани бўйича яратилган асосий дарслик ва ўқув қўлланмалар билан тўла таъминланиши, ўқув жараёнига кейинги йилларда киритилган янги авлод адабиётлари рўйхати, кредит-модул асосида таълим олаётган талабалар билимини баҳолаш мезонлари билан таништиришдан иборат бўлиб, юқорида айтилган барча фикрлар электрон доскада кўрсатилади ва талабалар ёзиб олади.

Молекуляр-кинетик назария асослари мавзусини ёритишда, модда майда заррачалардан, яъни молекулялардан ташкил топганлиги ва улар доимо тартибсиз иссиқлик ҳаракатда эканлиги назарий жиҳатдан ва тажрибада тасдиқланганлигини тушунтириб берамиз. Шу ўринда молекуляр-кинетик назариянинг қуйидаги асосий ҳулосаларини келтирамиз:

1. Ҳар қандай модда (газ, суюқ, қаттиқ жисм) майда заррачалардан (молекулалардан) иборат;

2. Молекулалар тартибсиз иссиқлик харакатида бўлади;

3. Молекулалар орасида ўзаро таъсир кучлари мавжуд.

Молекуляр-кинетик назариянинг асосий ҳулосалари кўп тажрибалар мисолида кўрсатилади ва электрон доскада тайёрланган видеофильмлар (роликлар) намойиш этилади ва тушунтирилади [1].

Молекуляр-кинетик назариянинг асосий тенгламаси назарий йўл билан, яъни бу формула доскадан фойдаланиб, эҳтимолий статистик ғоялардан фойдаланиб келтириб чиқарилади ва электрон доскада электрон мажмуадан тегишли слайдлар кўрсатилади.

Асосий тенгламанинг қуйидаги кўринишлари ёзилади.

$$P = \frac{2}{3} n \frac{m \upsilon^2}{2} \quad (1) \qquad P = \frac{2}{3} n E_k \quad (2)$$

$$P = nkT \quad (3)$$

Бунда p-газ босими $n = \frac{N}{V}$ хажм бирлигидаги молекулалар сони, m-молекула массаси, v^2 -молекула ўртача квадратик тезлиги, $E_к$ – битта молекула ўртача кинетик энергияси, k - Больцман доимийси, Т- абсолют температура.

Молекуляр-кинетик назариянинг асосий тенгламаси тажрибаларда тасдикланиши кўп ҳаётий мисолларда кўрсатилади, намойиш этилади ва электрон доскада анимацияли видео фильмлар кўрсатилади.

Идеал газнинг ҳолат тенгламаси (Менделеев-Клайперон) молекуляр кинетик-назариянинг асосий тенгламасидан фойдаланиб келтириб чиқарилади ёки газ термодинамик параметрларининг ўзаро бир-бирига боғлиқлигининг тажрибавий асосларини келтирган ҳолда ҳам ёзиш мумкин.

Маълумки, термодинамик параметрлар орасидаги боғлиқлик $\frac{pV}{T} = const$ бўлиб, унга бирлашган газ қонуни ҳам деб айтилади. Демак, идеал газнинг ҳолат тенгламаси қўйидаги кўринишга эга [2].

$$pV = \frac{m}{\mu}RT \quad (4)$$

(4) Менделеев-Клапейрон тенгламаси бўлиб, одатда бир неча мол газ учун ҳолат тенгламаси ҳам дейилади.

Бир мол газ учун эса, *p·V=R·T* бўлади ва бунга Клапейрон тенгламаси деб айтилади.

Бунда *p*-газ босими *V*-газ хажми, *T*-температура, *m*-газ массаси, μ - моляр масса *R*-универсал газ доимийси.

Идеал газнинг ҳолат тенгламасидан фойдаланиб, идеал газ қонунларини ҳам келтириб чиқариш мумкин бўлади: агар газ массаси ва температураси ўзгармас бўлса (*T= const*), универсал газ доимийси R, ҳамда моляр масса берилган газ учун доимий бўлади, унда (4) формулани қўйидаги кўришда ёзилади. *p·V= const* (5)

Бу ифода Бойль-Мариотт қонунини ифодалайди. Худди шундай, Гей-Люссак, Шарль, Дальтон қонунларини идеал газ холат тенгламасидан фойдаланиб келтириб чиқарса бўлади, яъни улар қўйидаги кўринишдаги формулалар билан ифодалаш ўринли бўлади [2]:

$$\frac{p}{T} = \frac{m}{\mu}\frac{R}{V} = const \quad (6)$$

$$\frac{V}{T} = \frac{m}{\mu}\frac{R}{p} = const \quad (7)$$

$$p = p_1 + p_2 + ... p_n \quad (8)$$

Юқорида баён этилган газ қонунларини экспериментал тажтибаларда кўрсатилади ва электрон доскада видеофильмлар намойиш этилади.

Температура мавзуни тушунтиришда температуранинг физик маъноси ва унинг турлича таърифларини, ўлчов асбобларини ҳамда ўлчаш усуллари тўғрисида батафсил маълумот берилади.

Температура-бу жисмнинг иситилганлик даражасини ёки система иссиқлик мувозанати ҳолатини тавсифлайди, шунингдек, температура-молекулаларнинг иссиқлик хаотик харакатининг ўртача кинетик энергиясининг ўлчовидир, деб таърифлаш мумкин. Ҳақиқатда молекуляр кинетик-назариянинг асосий тенгламаларидан фойдалансак, $\frac{2}{3}E_k = kT$ эканлигини топамиз, демак температурага берилган таъриф тўғри эканлигидан далолат
беради. Температура термометрлар деб аталувчи асбоб ёрдамида ўлчанади. Биринчи термометр 1597 йилда Г.Галилей томонидан яратилган. Унинг ишлаш принципи термометрик модданинг иссиқликдан кенгайиш қонунига асосланган. Термометрлардаги термометрик модда минтақа иқлимига боғлиқ ҳолда (сувли, симобли, спиртли ва ҳ.к.) ишлатилиши мумкин. Шунингдек, температурани ўлчашда газ термометри, термопаралардан ҳам кенг фойдаланилади. Бугунги кунда амалиётда Кельвин, Цельсий, Фаренгейт ва Реомюр термометрик шкалалари ишлатилади. Айниқса, турмушда Цельсий ва Фаренгейт шкалаларидан кенг фойдаланилади. Бу термометрик шкалалардан бир-бирига қуйидаги формулалар ёрдамида ўтилади [2]:

Кельвинда T= t+273,16; Цельсийга $C = \frac{5}{9}(F - 32)$; Фаренгейтга $F = \frac{9}{5}C + 32$;

Мавзу юзасидан маълумотлар талабаларга электрон доскада намойиш этиб тушунтирилади ва қурилмаларни ишлаш принципи кўрсатилади.

Юқорида келтирилган формулалар ва физик катталиклар (босим, температура, ўртача квадратик тезлик, ўртача кинетик энергия) статистик характерда эканлигини аниқлаш мумкин: биринчидан, молекуляр ходисалар тартибсиз ва тўхтовсиз юз беришидан; иккинчидан юқоридаги формулаларда молекулаларнинг ўртача квадратик тезлиги, ўртача кинетик энергияларнинг ўртача қийматлари қатнашаётганлигидан; учинчидан статистик катталик бошқа бир катталикнинг функцияси сифатида боғланиши маълум бўлса, у катталик ҳам статистик ҳарактерга эга бўлар экан.

Шунга кўра, юқоридаги ифодаларда босим, температура, ўртача кинетик энергия ва ўртача квадратик тезликларни боғланишидан уларни статистик характерга эга эканлиги кўриш мумкин. Шундай қилиб, статистик усул макрожисмларнинг молекуляр тузилиши ва айрим молекулаларнинг ўзаро таъсирини ўрганиш асосида макро жисмлардаги жараёнларнинг содир бўлишига оид қонуниятларни аниқлайди.

Айрим сон бир гурух молекулаларга нисбатан босим, температура каби катталикларни қўллаб бўлмайди, физик маънога эга эмас. Бу катталикларни жуда катта сондаги молекулаларга нисбатан қўллаб бўлади.

Маъруза машғулотларида ўтилган мавзуларга мос амалиёт дарсларида масалалар ечиш, тахлил қилиш кабиларни қўллаш амалга оширилади. Назарий олган билимларини қўллай билиши учун талабаларга тавсия этилган ўқув қўлланмалардан масалалар ечиш намуналари аудиторияда бажариш учун намуналар, ишланмалар тайёрланган. Мустақил таълим учун тайёрланган ўқув қўлланмалар ва ишланмалар талабаларга берилган.

Лаборатория машғулотларида юқорида кўрсатилган мавзуларга оид лаборатория ишлари бажарилади. Молекуляр кинетик-назария асосларига мос лабораторияларимизда қўйилган лаборатория ишлари: газ қонунлари, температурани ўлчаш каби ишлар талабалар томонидан ўқитувчи рахбарлигида бажаради, натижалар олинади ва тегишли жадвал ҳамда графикларни тузади. Ҳар бир лаборатория иши якунида мавзуни мустаҳкамлаш учун назорат саволлари келтирилган, шу саволларга талабалар жавоб тайёрлаб, ҳимоя қилади [3,4].

Талабалар билими рейтинг тизими асосида бахоланади ва юз баллик тизим қўлланилади. Молекуляр физикани амалий ва лаборатория машғулотларига ажратилган 80 соат ҳажмида кўрсатилган топшириқларни бажариш ва ўзлаштиришга қараб (0÷30) балл белгиланган–бу жорий назорат. Иккита оралиқ назорат учун 10+10=20 балл ажратилган, бу назорат асосан маъруза машғулотларида ўтилган мавзуларни назарий ва амалиёт машғулотларида назарий билимларни қўллай билишга қараб баҳоланади.

Жорий ва оралиқ назоратлар ёзма, оғзаки, тест ва лаборатория ишларини ҳимоя қилиш ва бошқа шаклларида ўтказилади.

Талаба жорий ва оралиқ назоратларида белгиланган баллдан, 30 баллни тўпласа, якуний назоратни топширишга киритилади. Якуний назоратга 50 балл ажратилган. Якуний назорат ёзма ёки тест шаклида ўтказилади.

Шундай қилиб, талаба барча назорат турларида 90÷100 балл тўпласа, у аъло баҳога ўзлаштирган бўлади, 70÷89 балл оралиғида тўплаган бўлса яхши баҳога ва 60÷69 балл оралиғида тўплаган бўлса уч баҳога ўзлаштирган бўлади. 0÷59 балл оралиғида тўплаган талаба ўзлаштирмаган бўлади [5].

Хулоса қилиб айтилганда, талаба бир кредит учун ажратилган 15 соат давомида аудиторияда олган назарий ҳамда амалий олган билимларини мустахкамлаш учун ажратилган 15 соат мустақил такрорлаб ўзлаштириши зарур бўлади. Бунинг учун талаба профессор-ўқитувчилар томонидан тайёрланган дарслик, ўқув қўлланмалар, ўқув методик мажмуалар, маърузалар матни, дарс ишланмалари, ахборот ресурс марказидаги адабиётлардан фойдаланиб шу фан бўйича ажратилган (8) кредитни тўлиқ ўзлаштириб олиш имконияти яратилади.

Адабиётлар

1. Избосаров Б.Ф., Камолов И.Р. Молекуляр физика. Ўқув қўлланма. Юрист-медиа нашриёти. –Тошкент: 2008.
2. Избосаров Б.Ф. Камолов И.Р. Молекуляр физика. Дарслик. Турон-Иқбол нашриёти. –Тошкент: 2010.
3. Избосаров Б.Ф., Камолов И.Р. Умумий физикадан лаборатория ишлари. Ўқув қўлланма. -Тошкент: “Ворис”, 2007.
4. Избосаров Б.Ф., Камолов И.Р., Ахмедов.А.А., Бекпўлатов У.Р., Камолова Д.И. Молекуляр физикадан лаборатория ишлари. Ўқув қўлланма. -Тошкент: Иқтисод-Молия нашриёти. 2021.
5. “Умумий физика” фан дастури. БД-5110200-2.03. 14.08.2020. –Тошкент: 2020.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада педагогика олий таълим муассасаларида Молекуляр физика фанини кредит-модуль тизими асосида ўқитиш методикаси ва назарияси тўғрисида сўз боради. Таьлимда кредит ва модуль тушунчалари кенг ёритилиб, унинг мақсад ҳамда вазифалари баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье раскрывается теория и методика обучения молекулярной физики в кредитно-модульной системе в высших педагогических учебных заведениях. Также раскрываются полные понятия о кредите и модуле, их цели и задачи в образовании.

SUMMARY

This article reveals the theory and methodology of teaching molecular physics in a credit-modular system in higher pedagogical institutions. Also the completed concepts of the module, their goals and objectives in education are introduced in this article.

ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛИ ҲӘМ ӘДЕБИЯТЫ САБАҒЫН ОҚЫТЫЎДА ОҚЫТЫЎШЫЛАРДЫҢ АЎЫЗЕКИ СӨЙЛЕЎ ҲӘМ ЖАЗБА ТИЛИН РАЎАЖЛАНДЫРЫЎ МЕТОДИКАСЫ

М.Қабулова – *ассистент оқытыўшы*
Мухаммад Ал-Хоразмий атындағы ТАТУ Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: дарс, адабиёт, ривожланиш, ўргатиш, усул, оғзаки, ёзма.
Ключевые слова: : урок, литература, развитие, обучение, методика, устная, письменная.
Key words: lesson, literature, development, teaching, methodology, oral, written.

Қарақалпақ тили ҳәм әдебияты сабағын оқытыў методикасында оқыўшылардың аўызеки сөйлеў ҳәм жазба тилин раўажландырыў ең әҳмийетли мәселелердиң бири болып есапланады. Бул мәселе бойынша белгили алымлар Е.Бердимуратов, Ә.Пахратдинов, Б.Тухлиев, Қ.Юсупов ҳәм басқа да алымлардың мийнетеринде зәрүрли пикирлер билдирилген.

Бүгинги жас әўладларға ана тилин оқытыў оқытыўшылар ушын ең әдиўли ўазыйпасына айланып, оқыўшыларға тилдиң, сөздиң уллылығын үйретип барыўы тийис.

Адамлар арасында қарым-қатнас жасаў хызметин атқаратуғын тил еки түрли жол менен жүзеге шығады ҳәм еки түрли көриниске ийе болады: аўызеки ҳәм жазба. Тил хаққында халықтың даналық пенен айтқан нақыл-мақаллары да бар. Әдетте, тәбийғый жағдайда адамлардың пикир алысыўы аўызеки түрде иске асады. Тилдиң барлық нызамлықлары усы жанлы сөйлеў тилинде көринеди. Соның менен бирге, тилдиң жазба түрдеги көриниси де оғада үлкен әҳмийетке ийе болады. Жазыў оқыўшылардың ой-пикирин қәлеген алыслыққа жеткериў ушын ямаса оны узақ ўақытлар сақлаў мақсетинде пайда болды ҳәм жазыўдың тийкарғы хызмети де ўақыт жәнe кеңисликке байланыслы болады.

Жазыў арқалы оқыўшылардың аўызеки сөйлеўде мүмкин болмаған нәрселер иске асады. Аўызеки сөйлеў даўыс жететуғын жерлерде ғана әмелге асады. Ал, жазыўда ўақыт хәм кеңислик жағынан шеклениўшилик болмайды. Дурыс, соңғы дәўирлерде техниканың өсиўи менен аўызша сөйлеўдиң де, кеңислик хәм ўақыт жағынан өриси кеңейди. Интернет байланысы арқалы оғада үлкен қашықлыққа аўызша сөйлеўди жеткериў мүмкин, сөйлеген сөзди телефон, флешка, дисклерге жазып алыў арқалы аўызеки сөйлеўди узақ ўақытларға сақлаў мүмкин.

Улыўма орта билим бериў мектеплеринде Қарақалпақ тили хәм әдебиятын оқытыў барысында оқыўшылардың аўызеки сөйлеў ҳәм жазба тилин раўажландырыў ең әҳмийетли методикалық мәселелерге тийкарланады. Ҳәр қандай илим тараўы узақ жыллар даўамында дөрейди, қәлиплеседи ҳәм раўажланады. Оқытыў методы илим сыпатында әне сол тарийхый дәўирлер даўамында алып барылған тәжирийбелердиң, излелениўлердиң, илмий-практикалық сынап көриўлер даўамында көриўдиң нәтийжесинде пайда болды ҳәм ол ҳәзирги раўажланыў дәрежесине жетисти.

Оқытыў-тәлимниң мазмуны ҳәм принциплери, оқытыў усыллары менен жолларының пүтин бир системасы. Демек улыўма билим беретуғын орта мектеплерде қарақалпақ тили ҳәм әдебиятын оқытыўдың методы усы пәнди теориялық ҳәм практикалық жақтан үйретиўдиң усыллары менен жолларының бир бирине байланысы.

Қарақалпақ тилин оқытыўда пәнниң айырым тараўлары, үйренилетуғын объект, материалдың характери оқытыўдың қандай методтан, усыллардан пайдаланыў кереклигин талап етеди. Бул ушын, әлбетте, оқытыў методы, усыллары қандай, олардың не екенлигин оқытыўшы жақсы билиўи керек.

Сабақ барысында оқытыў методы-оқыўшылардың билим ҳәм оған көнликпелериниң пайда болыўы, танып-билиў исшеңлигин активлестириў, дүньяға көз-қарасларын қәлиплестириў, санасын раўажландырыў жолларындағы оқытыўшының қолланатуғын усыллары. Былайынша айтқанда, ол оқытыўшының оқыўшылар тәрепинен билимди өзлестириў ҳәм практикалық көнликпелерин пайда етиўде қолланылатуғын жумыс усыллары болып табылады.

Қарақалпақ тили хәм әдебияты сабақлығын оқытыўда жас өспиримлерге қарақалпақ тилин үйретиўдеги тийкарғы мақсет-оларға билдириў арқалы әдебий тил нормаларын сақлап, дурыс сөйлеў хәм дурыс жазыў көнликпепелерин пайда етиўден ибарат. Қарақалпақ тили хәм әдебияты сабақлықларында тилдиң негизги қағыйдалары берилген. Муғаллимлерге